

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-46>

УДК 332.1

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ РЕГІОНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

REGIONAL COMPETITIVENESS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Андришин Володимир Павлович
кандидат економічних наук,
Державний вищий навчальний заклад
Ужгородський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7983-0933>

Andryshyn Volodymyr
Uzhhorod National University

Статтю присвячено дослідженню конкурентоспроможності українських регіонів в умовах війни. В статті узагальнено основні підходи науковців до трактування таких економічних категорій як «регіон» та «конкурентоспроможність», визначено роль регіонів у конкурентних відносинах. Досліджемо прояви конкурентоспроможності на регіональному рівні, взаємозалежність конкурентоспроможності на різних рівнях. Розглянуто ключові елементи конкурентоспроможності економіки регіону. Встановлено, що розуміння природи конкурентоспроможності та її взаємозв'язку з регіональним розвитком дозволяє ефективно приймати стратегічні рішення та формувати програми регіонального розвитку. Розглянуто головні проблеми, що безпосередньо впливають на соціальну, економічну, фінансову, інвестиційну стійкість регіонів та соціально-економічну безпеку України в умовах воєнного періоду.

Ключові слова: регіон, економіка регіону, конкурентоспроможність економіки регіону, регіональний розвиток.

The article is devoted to the study of the competitiveness of Ukrainian regions in the conditions of war. The methodology of this study is based on the analysis of materials published in scientific periodicals, Ukrainian and foreign scientific literature. The purpose of the scientific work is to investigate the theoretical foundations of the concept of regional competitiveness, to outline the features of the region's competitiveness in the conditions of war, and to substantiate practical recommendations for its improvement. Since the problem of forming the competitiveness of the region in the conditions of martial law is quite complex, it requires further in-depth research. The article summarizes the main approaches of scientists to the interpretation of such economic categories as "region" and "competitiveness", defines the role of regions in competitive relations. Manifestations of competitiveness at the regional level, interdependence of competitiveness at different levels are studied. The key elements of the competitiveness of the region's economy are considered. The competitiveness of the region is a generalized complex indicator that characterizes the level of social and economic development of the region. It has been established that the competitiveness of the region is a complex phenomenon and precisely because of this it is difficult not only to direct regulation, but also to formalization. It has been proven that understanding the nature of competitiveness and its relationship with regional development allows for effective strategic decision-making and the formation of regional development programs. An important feature of the formation of regional competitiveness in the conditions of martial law is that all markets (labor, resources, capital) are currently undergoing a transformation process. Accordingly, marketing in the conditions of martial law became much more difficult. The main problems that directly affect the social, economic, financial, investment stability of the regions and the socio-economic security of Ukraine in the conditions of the war period are considered.

Keywords: region, economy of the region, competitiveness of the economy of the region, regional development.

Постановка проблеми. Формування конкурентоспроможної економіки регіону дає можливість забезпечити сталий розвиток шляхом економічного зростання та регіонального розвитку. Регіон є тим суб'єктом на формування

конкурентоспроможності якого слід спрямовувати зусилля як на загальнодержавному так і на регіональному рівнях. Однак події останніх двох років суттєво змінили можливості економічного зростання окремих громад та цілих

регіонів. Саме тому дослідження теми конкурентоспроможності регіонів України є особливо актуальною саме в сьогоденний час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Методологія даного дослідження базується на аналізі матеріалів, опублікованих в наукових періодичних виданнях, українській та іноземній науковій літературі.

Питанням, пов'язаним з конкурентоспроможністю регіону присвятили дослідження такі закордонні вчені як Boschma R., Bristow G., Martin R., Huggins R., та вітчизняні – Стельмах Х. П., Омельченко Т., Ліба Н. С., Ступчук С. М. та інші.

Питанням впливу війни на економіку регіону присвячено чимало досліджень. Проблеми формування конкурентоспроможності регіону в умовах воєнного стану досліджуються у працях таких науковців, як Пугачевська К. Й., Іщук С. О., Черевань І. В.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки проблема формування конкурентоспроможності регіону в умовах воєнного стану є досить складною, то вона потребує подальшого глибокого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою наукової роботи є дослідити теоретичні основи поняття конкурентоспроможності регіону, окреслити особливості конкурентоспроможності регіону в умовах війни та обґрунтувати практичні рекомендації щодо її підвищення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для початку нами було досліджено саме поняття «конкурентоспроможність» з точки зору вчених економістів. Сьогодні термін «регіональна конкурентоспроможність» все ще викликає ряд непорозумінь, оскільки термін «конкурентоспроможність» почав використовуватися для характеристики та розуміння діяльності фірм, а потім він був розширений та застосований на національному та регіональному рівні. Через це основні протиріччя та непорозуміння щодо конкурентоспроможності регіону стосуються основних відмінностей і того факту, що вони є спільними як на рівні фірми, так і на регіональному рівні.

Поняття «конкурентоспроможність» аналізується та тлумачиться дослідниками по-різному, залежно від того, до якого економічного об'єкта воно вживається: до національної економіки в цілому, регіону, галузі, підприємств і продукції.

Неважливо, на якому рівні економічної системи тлумачиться конкурентоспроможність,

існує два її види: теперішня (конкурентоспроможність внаслідок поточної конкурентної позиції, яка є результатом реалізованої конкурентної стратегії одного об'єкта та стратегії конкуруючи з іншими об'єктами); майбутня (конкурентна позиція конкурентного об'єкта, здатність до конкуренції в майбутньому та наявних конкурентних переваг) [9, с. 42].

Виділяють два основних підходи до трактування регіональної конкурентоспроможності. Згідно з першим підходом регіональна конкурентоспроможність розглядається як агрегований показник конкурентоспроможності місцевих фірм, згідно з другим – як похідна функція від показника макроекономічної конкурентоспроможності.

Перший підхід ґрунтується на тому, що регіон розглядається як сукупність самостійних, автономних господарюючих суб'єктів, які в результаті своєї діяльності можуть як підвищувати, так і погіршувати економічну привабливість певного регіону. Згідно з даним підходом конкурентоспроможність регіону безпосередньо залежить від конкурентоспроможності підприємств, які в ньому розташовані. Проте для залучення та утримання прибуткових компаній, підприємств на цій території необхідно створити сприятливі умови, що є показником впливу зовнішніх та внутрішніх факторів конкурентоспроможності.

Регіональна конкурентоспроможність залежить не лише від наявності критичної маси (кваліфікованих) організацій у межах її меж, але й від її спроможності координувати дії цих організацій [1, с. 1008].

Наявність бізнесу має вирішальне значення з точки зору регіональної конкурентоспроможності. Місцеві компанії зазвичай використовують місцеві ресурси, а їхній прибуток залишається в регіоні, тому його можна використовувати для подальших інвестицій. У конкурентному середовищі підприємці будуть уважні до можливостей і сприятимуть регіональному економічному зростанню. Однак для появи змін у рівнях підприємництва та внеску в регіональний економічний розвиток потрібен час, і, таким чином, будь-які наслідки спостерігаються лише в довгостроковій перспективі. З іншого боку, регіони можуть бути неконкурентоспроможними та їм бракуватиме підприємницького динамізму, оскільки їм бракує ключових сильних сторін, завдяки яким провідні регіони процвітають і розвиваються.

Дійсно, існують різні підстави для сумніву як в універсальності, так і в силі зв'язку між

регіоном і конкурентоспроможністю фірми. У деяких випадках конкурентоспроможність фірм у регіоні може бути взагалі відірвана від регіону. Це, безумовно, стосується багатонаціональних підприємств, конкурентоспроможність яких може відображати умови в материнській країні так само, як і в країні базування [2, с. 289].

Деякі дослідники вважають, що основна відмінність у конкурентоспроможності між фірмами та регіонами полягає в тому, що регіон, на відміну від фірми, не ліквідується та не зникає з ринку через конкуренцію та невдалу діяльність. Регіони дійсно конкурують інакше, ніж фірми. Основна відмінність між еволюцією фірм і регіонів полягає в тому, що фірми виходять на ринки та виходять з них на відміну від регіонів. Тобто ринкові відносини не витісняють регіони, вони не зникають, тоді як фірми банкрутують та зникають. Оскільки регіони не зникають, на відміну від фірм, вони завжди несуть із собою минуле, яке може позитивно чи негативно вплинути на конкурентоспроможність фірм. У цьому випадку було б більш значущим зробити висновок, що деякі регіони працюють краще, ніж інші [1, с. 1011].

Навпаки, як тільки певний регіон отримує репутацію процвітаючого центру для певної галузі чи сфери послуг, він стає найкращим місцем для новачків, які прагнуть співпрацювати з компаніями та окремими особами. Наприклад – Кремнієва долина, всесвітньо визнаний центр ІТ-індустрії в Каліфорнії.

Другий підхід до трактування регіональної конкурентоспроможності як похідної від макроекономічної базується на припущенні, що продуктивність фірми є необхідною, але недостатньою умовою регіональної конкурентоспроможності. Адекватний рівень продуктивності фірм не обов'язково забезпечує сталий розвиток регіону, який визначається рівнем доходу на душу населення, рівнем безробіття, сприятливим і здоровим середовищем життя. У рамках цього підходу домінує погляд на регіональну конкурентоспроможність як на домінуючий фактор, при цьому ці ж фактори можна визнати рушійними силами конкурентоспроможності як держав, так і регіонів. Регіон є конкурентоспроможним, якщо йому вдається створити сприятливі умови для зростання доданої вальної вартості, підвищення рівня життя та добробуту населення. Наслідки регіональної конкуренції подібні до результату конкуренції між країнами: в успішно конкуруючих регіонах зростає рівень життя, зайнятість і заробітна плата,

з'являються нові інвестиції, туди переїжджає талановита і творча молодь, бізнесмени тощо.

Однак концепція національної конкурентоспроможності не може бути повністю розроблена на регіональному рівні. Уряди мають більше повноважень, макроекономічних інструментів і механізмів впливу на приватний, державний і некомерційний сектори, всю економічну систему в цілому, ніж регіональні органи самоврядування. Деякі закони, які регулюють економіку міжнародної торгівлі, не діють на субнаціональному рівні. На відміну від макrorівня, такі інструменти, як коливання обмінного курсу, та гнучкість ціни та заробітної плати або не працюють належним чином, або не існують на регіональному рівні. Навпаки, міжрегіональна міграція факторів виробництва, капіталу та робочої сили, може становити реальну загрозу для регіонів. За відсутності таких механізмів макроекономічної адаптації концепція макроекономічної конкурентоспроможності також не може бути повністю застосована на регіональному рівні. Саме тому регіональна конкурентоспроможність є концепцією, яка «застрягла посередині» [4, с. 12].

Регіональна конкурентоспроможність не є простою інтерпретацією чи макроекономічною, мікроекономічною конкурентоспроможністю, що регіони не можна аналізувати ні як просту сукупність компаній, ні як спрощену модель національної економіки. Регіональна конкурентоспроможність є значно ширшою за потенційне зростання експорту чи торгового балансу. На відміну від мікрорівня, макро (мезорівень) конкурентоспроможності має не лише економічний, а й соціально-економічний характер. Ще одна суттєва, на нашу думку, відмінність конкурентоспроможності на мезорівні від мікроекономічного рівня – її просторова прив'язаність, спадкоємність з територією. Окремі суб'єкти господарювання є мобільними. Хоча й із значними витратами, за інших рівних умов вони можуть кардинально змінити своє місце розташування, розміститися у зручних для бізнесу місцях, замінити персонал, відносно швидко освоїти нову технологічну систему і тим самим значно підвищити свою конкурентоспроможність. Регіон, очевидно, яким би конкурентоспроможним він не був, не може залишити свою територію і не може принципово замінити свій кадровий потенціал.

Регіональна конкурентоспроможність визначається кваліфікованою робочою силою, інвестиціями та іншими ресурсами регіону, що

призводить до появи порівняльних переваг регіону та сприяє залученню та утриманню фірм і нових галузей. Регіони можуть конкурувати за рахунок низьких зарплат, низької кваліфікації робочої сили, низьких податків, але така конкурентна стратегія тягне за собою і впливає лише на нездатність до економічного розвитку на базі високої кваліфікації та доходів. І навпаки, правильна конкурентна стратегія, заснована на використанні знань і підтримці підприємництва, може призвести до позитивних результатів і є вигідною як в економічному, так і в соціальному плані. Таким чином, розвиток підприємництва, як основного джерела добробуту, є ключовим елементом регіонального розвитку [3, с. 159].

Загалом, регіони з часом накопичують різні інституційні середовища, які діють як механізми стимулювання та відбору. Інституції впливають не лише на інтенсивність і характер відносин і, таким чином, на ступінь інтерактивного навчання між суб'єктами в регіональному контексті, а й на здатність регіонів модернізувати, трансформувати чи реструктурувати конкретні інститути (наприклад, спеціальні закони), необхідні для розвитку нових видів економічної діяльності. Важливим є те, чи інституції є гнучкими та реагують на зміни, коли це необхідно: впровадження та поширення новизни часто вимагає реструктуризації старих інституцій та створення нових інституцій. Ця динамічна здатність інституцій суттєво впливає на довгострокову конкурентоспроможність регіону [1, с. 1012].

Підприємства тепер не можна вважати повністю незалежними – вони залежать від різноманітних факторів, таких як науково-дослідні установи та університети, культурні впливи, організації з поширення знань, державна політика та мережа інших фірм, що працюють у тій самій місцевості.

Ефективне управління конкурентоспроможністю економіки регіону передбачає виявлення стійких фактичних і потенційних конкурентних переваг.

Досліджено, що конкурентоспроможність являє собою здатність регіону (його населення, бізнесу і влади) перемагати в суперництві з іншими регіонами за залучення і створення нових факторів виробництва, забезпечуючи при цьому конкурентні переваги в економічному зростанні та рівні життя населення [7, с. 95].

Конкурентоспроможність є однією з найважливіших комплексних характеристик розвитку регіону, оскільки включає в себе показ-

ники економічного та соціального характеру [6, с. 175].

Конкурентоспроможність регіону можна визначити як його спроможність протягом тривалого часу на основі насамперед власних, а також залучених можливостей продукувати товари та послуги для регіонального, національного і зовнішнього ринків, забезпечуючи водночас стабільність і зростання реальних доходів власних жителів [10, с. 54].

Умови в яких зараз знаходяться регіони є кризовим, що пов'язано з повномасштабним вторгненням РФ на територію України, що суттєво впливає на їх економічний стан. Це і зміна позицій окремих регіонів в структурі господарського комплексу країни (наприклад деіндустріалізація східних регіонів), масштабна міграція працездатного населення (внутрішня і зовнішня), енергетична криза, зміни в напрямках зовнішньоекономічної діяльності тощо [8].

Слід зазначити, що за умов воєнного стану ринкові умови та підходи до формування конкурентоспроможності регіонів набули іншого змісту, порівняно з довоєнним періодом.

Визначальними чинниками подальшого економічного розвитку більшості регіонів України стали не довготривалі тренди, а революційні зміни, спричинені фактором безпеки [5]. До основних викликів розвитку економічної системи України та її регіонів, які матимуть вплив у середньостроковій та стратегічній перспективі, можна віднести наступні:

- Різкі просторові та структурні зміни в економіці регіонів України на тлі найглибшої економічної кризи за часи Незалежності;
- Втрата потенціалу сільських територій внаслідок повномасштабної агресії РФ;
- Релокація бізнесу під впливом безпечного чинника;
- Втрата експортного потенціалу регіонів України;
- Дестабілізація ринків праці;
- Зниження фінансової спроможності територіальних громад та регіонів України, розширення територій, які потребують державної підтримки;
- Втрата транзитного потенціалу та переорієнтація транспортно-логістичних потоків.

Всі ці проблеми значно ускладнюють життєдіяльність та розвиток абсолютно всіх регіонів країни і вирішення їх безпосередньо впливатиме на напрями трансформації регіонального розвитку у воєнний та повоєнний період.

При цьому, потрібно враховувати, що регіони країни безпосередньо впливають на соціально-економічну міць країни. Зараз певні регіони (в основному західні області) взяли на себе основний тягар економічної стабілізації України. Ці області стали осередком промислового розвитку та

- локації багатьох стратегічних підприємств і галузей регіонального сектора
- економіки щодо, по-перше, віддаленості від активних бойових дій, по-друге,
- наближеності до транспортно-логістичної системи країн ЄС, забезпечуючи
- основний зовнішньоторговельний потік товарів, по-третє, надаючи тимчасове житло для внутрішньо переміщених осіб [11, с. 196].

Важливою особливістю формування конкурентоспроможності регіонів в умовах воєнного стану є те, що всі ринки (праці, ресурсів, капіталу) переживають нині процес трансформації. Відповідно й маркетинг в умовах воєнного стану став значно складнішим.

В умовах воєнного стану в процесі формування регіональної конкурентоспроможності, регіони зіштовхнулися з абсолютно

новими зовнішніми та внутрішніми загрозами. Подолання внутрішніх загроз, зазвичай, знаходиться в середині регіону. У той час як зовнішні загрози повинні бути ліквідовані або хоча б зменшені урядом країни. На жаль, наслідки військової агресії РФ ще довго заважатимуть ефективному функціонуванню вітчизняних підприємств, а отже впливатимуть на формування регіональної конкурентоспроможності.

Висновки. Виходячи із вищезазначеного, конкурентоспроможність регіону обумовлюється його здатністю виробляти конкурентоспроможну продукцію. Конкурентоспроможність регіону є узагальненим комплексним показником, що характеризує рівень соціального та економічного розвитку регіону. Встановлено, що конкурентоспроможність регіону – явище комплексне і саме через це важко піддається не тільки прямому регулюванню, а й формалізації. Перспективними є подальші дослідження залежності та взаємовпливу економічного зростання, регіонального розвитку та конкурентоспроможності економіки регіону в умовах воєнного часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Boschma, R. 2004. Competitiveness of Regions from an Evolutionary Perspective, *Regional Studies* 38(9): 1001–1014.
2. Bristow, G. 2005. Everyone's a 'Winner': Problematising the Discourse of Regional Competitiveness, *Journal of Economic Geography*, 5 (3): 285–304.
3. Huggins, R., Izushi, H., & Thompson, P. 2013. Regional Competitiveness: Theories and Methodologies for Empirical Analysis, JCC, *The Business and Economics Research Journal*, 6(2): 155–172.
4. Martin, R. 2003. *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*. Cambridge: University of Cambridge. Retrieved from http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf
5. Виклики економічного розвитку регіонів України в умовах війни та повоєнного відновлення. Науково-аналітична доповідь. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/e20230002.pdf> (дата звернення: 10.10.2023).
6. Ліба Н. С. Конкурентоспроможність: регіональний аспект. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. Том 21. Вип. 3 (52). С. 171–178.
7. Омельченко Т. Конкурентоспроможність українських підприємств в умовах війни. *Економіка і організація управління*. 2022. № 3(47). С. 94–103.
8. Пугачевська К. Й., Феєр О. В. Конкурентоспроможність економіки регіону. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55.
9. Стельмах Х. П. Особливості конкурентоспроможності регіонів України. *Економічний форум*. 2020. № 3. С. 39–43.
10. Ступчук С. М., Лабунець В. О. Рівень конкурентоспроможності Причорноморського регіону України в умовах глобалізації та євроінтеграції світових процесів. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск 28-2. С. 53–57.
11. Черевань І. В., Бородін Б. М. Перспективні зрушення регіонального розвитку в умовах воєнних викликів. *Наукові перспективи*. 2023. № 1(31). С. 190–199.

REFERENCES:

1. Boschma, R. 2004. Competitiveness of Regions from an Evolutionary Perspective, *Regional Studies*, 38(9): 1001–1014.

2. Bristow, G. 2005. Everyone's a 'Winner': Problematising the Discourse of Regional Competitiveness, *Journal of Economic Geography*, 5 (3): 285–304.
3. Huggins, R., Izushi, H., & Thompson, P. 2013. Regional Competitiveness: Theories and Methodologies for Empirical Analysis, JCC, *The Business and Economics Research Journal*, 6(2): 155–172.
4. Martin, R. (2003). *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*. Cambridge: University of Cambridge. Retrieved from http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf
5. Vyklyky ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy v umovakh viiny ta povoiennoho vidnovlennia [Challenges of the economic development of the regions of Ukraine in the conditions of war and post-war recovery]. Nauko-vo-analitychna dopovid [Scientific and analytical report]. Retrieved from <https://ird.gov.ua/irdp/e20230002.pdf>
6. Liba N. S. Konkurentospromozhnist: rehionalnyi aspekt [Competitiveness: regional aspect]. *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia*. Tom 21. Vyp. 3 (52). P. 171–178.
7. Omelchenko T. (2022) Konkurentospromozhnist ukrainskykh pidpriemstv v umovakh viiny [Competitiveness of Ukrainian enterprises in war conditions]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*. № 3(47). P. 94–103.
8. Puhachevska K. Y., Feier O. V. (2023) Konkurentospromozhnist ekonomiky rehionu [Competitiveness of the region's economy]. *Ekonomika ta suspilstvo*. № 55.
9. Stelmakh Kh. P. (2020) Osoblyvosti konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrainy [Peculiarities of the competitiveness of the regions of Ukraine]. *Ekonomichni forum*. № 3. P. 39–43.
10. Stupchuk S. M., Labunets V. O. (2018) Riven konkurentospromozhnosti Prychornomorskoho rehionu Ukrainy v umovakh hlobalizatsii ta yevrointehratsii svitovykh protsesiv [The level of competitiveness of the Black Sea region of Ukraine in the conditions of globalization and European integration of world processes]. *Prychornomorski ekonomichni studii*. Vypusk 28-2. P. 53–57.
11. Cherevan I. V., Borodin B. M. (2023) Perspektyvni zrushennia rehionalnoho rozvytku v umovakh voienykh vyklykiv [Prospective changes in regional development in the conditions of military challenges]. *Naukovi perspektyvy*. № 1(31). P. 190–199.